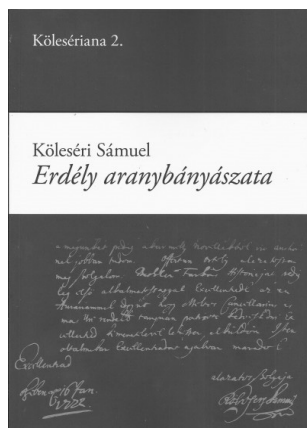

MOLNÁR DÁVID

A Miatyánktól az aranybányászatig: Köleséri Sámuelről és Aurariájáról

KÖLESÉRI SÁMUEL: ERDÉLY ARANYBÁNYÁSZATA

Erdélyi Múzeum-Egyesület
Kolozsvár, 2015
186 oldal, 3200 Ft

2012-ben Köleséri Sámuel élete, munkássága és a felvilágosodás erdélyi meggyökerezése bemutatására indított sorozatot az Erdélyi Múzeum-Egyesület. A *Kölesérirana* három kötete jelent meg eddig. Az első Köleséri azon tudós leveleit tartalmazza, amelyeket még Jakó Zsigmond gyűjtött össze az 1950-es években. A második az itt bemutatandó *Erdély aranybányászata* (a továbbiakban *Auraria*) című műve, a harmadik pedig egy olyan tanulmánygyűjtemény *Köleséri Sámuel és az európai felvilágosodás* címen, amely – rendhagyó módon – egy válogatást is közread Köleséri nagyszámú egyetemi disputációjából.

Ezek közül az első kötet azért is érdekes most számunkra, mert egy-egy itt közölt levélből értesülünk arról, hogy amíg Köleséri az *Aurariát* hevenyészve kiadott munkának tartotta, amely csak bevezetés a dáciai római régiségekről tervezett nagyobb művéhez, amelyben szó lesz például egy gyergyói sóbányában megkövesedett, tojásain kotló tyúkról is, addig kortársai között – még külföldön is mindenütt – nagy volt a sikere az idén 300 éves könyvnek, amelyet Magyar László András fordított magyar nyelvre.

A fordító utószavából tudjuk meg, ki is volt tulajdonképp Köleséri Sámuel. Valamikor a 17. század hatvanas éveinek elején született egy kelet-magyarországi mezővárosban. Magyar László András szerint csodagyerek lehetett, már 15 évesen héberül tartott szónoklatot a debreceni kollégium tudós közönsége előtt. Azután Hollandiába utazott, hogy apja nyomdokába lépve a filozófiai mellett teológiai doktorátust szerezzen (erről ír a tanulmánygyűjteményben Bujtás László Zsigmond és Schmal Dániel), ám hiába képezte magát

lelkésszé, hazatérte után kínos kudarc érte: itthoni bemutatkozásán belesült a Miatyánkba. Fel is hagyott a prédikatori pályával, s visszatért Hollandiába, hogy orvosnak tanuljon. Így sikerült városi orvosi álláshoz jutnia a szász Nagyszebenben, ahol oly sikerrel kúrálta betegeit, hogy a számos nyelven beszélő, rendkívül művelt és Habsburg-párti tudós, aki később a Rákóczi-szabadságharcot is elítélte, hamarosan annyira felkeltette az erdélyi kormányzóság figyelmét, hogy a császár az új évszázad első évében már Erdély bányaugyi felügyelőjévé, majd Erdély első főorvosává is kinevezte. Köleséri hivatali sikerei kapcsán ironikusan jegyezte meg Magyar László András, hogy „Ki tudja, még milyen magasságokba emelkedett volna, ha nem lépnek közbe a nők.” Tudniillik többször házasodott, és szász feleségét például nem véletlenül emlegették Brassó-szerte „gonosz Mártaként”. Pereket akasztott Köleséri nyakába, miután az beadta a válókeresetet, majd kiforgatta vagyonából és feljelentette bigámiaíért. Köleséri ezért börtönbe is került, ahol egy évig raboskodott, majd 1732. szentestéjén halt meg. Halálát egyesek szerint mérgezés okozta.

Magyar László András utószavában Köleséri élete mellett megemlékezett írott munkáiról és gyűjtő-szenvedélyéről is. Utóbbi kapcsán megjegyzendő, hogy Gyulafehérvár 1714 óta tartó erődítési és árkolási munkálatai közben számos római leletre bukkantak, az egykori római kolónia bizonyítékaira. Köleséri az építés során előkerült római régiségeket ismerteti is egy levelében. Érdeklődéséhez hasonlóan írott életműve is nagyon sokrétű volt, több mint 50 munkáját tartja számon a szakirodalom, amelyek közül több kéziratban maradt, elveszett vagy lappang. Például ő tudósította elsőként a nagyvilágot a vámpírok tevékenységéről. Köleséri legjelentősebb műve azonban kétségkívül a karrierjével is összefüggésbe hozható *Auraria* volt. Erre mutat az is, hogy erre a könyvére hivatkozva választotta tagjai közé a császári Leopoldina Akadémia és a londoni Royal Society.

A címről (*Auraria Romano-Dacica*) annyit elmondhatunk, hogy Köleséri csupán azt a bányát nevezi igazi aranybányának, amelynek erei csakis olyan ércet tartalmaznak, ahol az aranyérc van túlsúlyban, s egy helyütt kikéri magának, hogy egy tekintetes hallei professzor ritka és különleges kincsnek mer tartani egy fél babszem szélességű aranyszemcsét, ugyanis ez a nála következetesen Daciának nevezett Erdélyben nem állja meg a helyét. A gúnyosan „labancnak” nevezhető Köleséri patriotizmusát csaknem minden sora tükrözi.

Szembeötlő az is, hogy műve nemcsak hogy korának tudományos színvonalán áll, hanem bizonyos értelemben túl is szárnyalja azt. A szerző nyitottsága és széleslátókörűsége nagyon tanulságos: amíg valamit be nem bizonyítanak vagy meg nem cáfolnak, legyen az bár a legképtelenebb dolog is, arról alkotott végső ítéletét Köleséri legfeljebb csak felfüggeszti, ítéletet bizonyítékok híján azonban sosem mond. Tisztában lévén azonban azzal, hogy kötete minden egyes részében a mai olvasó számára nem lehet szórakoztató, az alábbiakban nem annyira a szerző tudományos teljesítményét dicsérjük, hanem sokkal inkább azokat az anekdotaszzerű részeket és érdekességeket húzzuk alá, amelyek felkelthetik a mű iránt az érdeklődést.

Kötetének I. fejezete a római-dák bányászat történetét tartalmazza egészen attól fogva, hogy Traianus római császár megszerezte Daciát. Szó van itt a Daciában elrejtett királyi kincsekről, s arról, hogy kik és miért hamisították ezeket. Szó esik egy hiedelemről is, amely a kolozsváriak körében még az *Auraria* megírásának napjaiban is tartotta magát, amely szerint egy nagy ínséggel küszködő kolozsvári varga egyszer rábukkant Decebal kincsére, ám a kincs lelőhelyét, bár az első szerencsés lelet után többször is kutatott utána, sem ő, sem az örökösai soha többé nem voltak képesek megtalálni. E kincset többen is megpróbálták felkutatni a

haldokló varga azon végrendelete alapján, amelyet azután letétbe helyeztek a Királyi Kamaránál. A testamentum alapján a császári hadak erdélyi főparancsnoka, Köleséri barátja, Steinville gróf is négy vértés lovast küldött a kincs felkutatására, ám hiába. A II. fejezet az aranybányászati munkát mutatja be, amelyben például erősen vitatja, hogy az ún. varázsvessző, amely tulajdonképp egy Szent János napján délben egyetlen csapással lemetszett mogyorófavessző, alkalmas a fémek, így az arany megtalálására. A III. fejezet az aranypénz veréséről szól, értékes éremtani adatokat tartalmaz. A IV. jogtörténeti fejezet a bányászattal és pénzveréssel kapcsolatos tartományi törvényeket és rendeleteket veszi sorra, s például azt is megtudjuk belőle, hogy eredetileg azért volt körfelirat a pénzeken, hogy nehéz legyen körülnyírni az érmét az „aranytolvajoknak”. A V. fejezetnek, amely az arany eredetét, létrejöttét és tulajdonságait mutatja be, alkimista-kémiai fejtegetései igen izgalmasak. Köleséri itt kijelenti, hogy az aranycsinálás, amelynek tudományát nem tartja teljességgel lehetetlennek, politikailag semmiképp sem lehet hasznos. Ha ugyanis nagy mennyiségű arany áramlik a nép közé, az emberi fajnak le kell mondania a jó pénz minden nagy áldásáról. Hiszen az arany a közvetlen árucserét helyettesíti, amit minden ember támogat, és kis terjedelme ellenére nagy értéket képvisel. Így aztán szerinte, ha nem lenne arany, vissza kellene térni a rézhez és a mérleghez. Akkor aztán a paraszt, ha sikerülne a városban a földesekéje termésén túladni, nem erszényben, hanem szekéren vihetné haza a keresményét. A VI. fejezet az arany orvosi hatásait vizsgálja. E fejezetet, különösen ironizáló anekdotáit igazán bizarr olvasni azok után, hogy már betekintettünk a fordítónak a már többször említett tanulmánygyűjteményben megjelent írására, amelynek összefoglalásában megállapította, hogy az 1700-as évek elejének erdélyi egészségügyi állapotai rendkívül, mai szemmel szinte elviselhetetlenül rosszak voltak.

Befejezésésképp elmondhatjuk, hogy a tiszai ciánszennyezés óta egy kissé jobban feltámadt az érdeklődés Magyarországon a modern aranybányászat iránt. Talán nem érdektelen azonban betekinteni a történetébe sem. Köleséri műve erre kiválóan alkalmas, sőt, nemcsak a bányászat iránt érdeklődőknek lehet aranybánya. A numizmatika, a régészet, a geológia, a kémia- és orvostörténet iránt vonzódóknak is érdekes olvasmány.

(Fordította, az utószót és a magyarázatokat írta MAGYAR László András, lektorálta és a jegyzetek írásában közreműködött PETNEHÁZI Gábor, a földrajzi nevek lektora PAPP Gábor, szerkesztette FONT Zsuzsa, Kolozsvár – Szeged, SZTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola – Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2015 [Köleséria 2.], 190 lap.)